

FORMIROVANJE NACIONALNYH NEZAVISIMYH GOSUDARSTV NA
BALKANAH (konec XVIII — 70-e gody XIX v.), Moskva 1986, 431.

Akademija nauka SSSR-a u svojoj biblioteci Centralna i Jugoistočna Evropa u razdoblju prijelaza od feudalizma prema kapitalizmu objavila je u redakciji I. S. Dostjana knjigu *Nastajanje nezavisnih nacionalnih država na Balkanu (od konca XVIII. do 70-ih godina XIX. stoljeća)*. U toj kolektivnoj monografiji što ju je pisalo 16 poznatih autora, specijalista za pojedine zemlje, obrađene su: Grčka, Srbija, Crna Gora, Vojvodina, Hrvatska, Slovenija, Bosna i Hercegovina, Rumunjska, Bugarska i Albanija.

Dakle, obrađene su sve naše republike osim Makedonije, a od pokrajina Vojvodina, ali ne i Kosovo. Prema tome, postupljeno je kao i u sličnim radovima dosada, a to znači da je Makedonija iz neznanstvenih razloga opet ispuštena. Srbiju su obradili prilično opširno (str. 92—163) I. S. Dostjan, tri poglavlja i A. V. Karasev, jedno. Crnu Goru (164—211) Ju. P. Anšakov i N. I. Hitrova, Vojvodinu (210—225) i Hrvatsku (226—253) V. I. Frejdzon, Sloveniju (253—268) I. V. Čurkina i Bosnu i Hercegovinu (269—284) E. K. Vjazemskaja. Od hrvatskih zemalja ispušteni su Dubrovnik, Dalmacija i Istra, a obrađene Hrvatska i Slavonija te djelomice Vojna krajina.

Urednički predgovor napisao je I. S. Dostjan, a opširniji uvod on i V. I. Frejdzon. Iza svake zemlje koja je obrađena navedena je literatura prema kojoj je rađena. Na kraju je zaključak na ruskom koji su također napisali Dostjan i Frejdzon čijim zahvatima treba zahvaliti da je ova knjiga od zbornika radova prerasla ipak u monografsku cjelinu. Na kraju je kazalo osobnih imena, ali samo osoba koje se spominju kao akteri zbivanja, bez autorskih imena, geografskih imena, a također nema sinkronističkih tabela (te samo jedna karta) koje bi čitatelju omogućile lakše snalaženje u vremenu i prostoru.

Autori uvoda dobro su postupili što su tu i u zaključku nastojali naći sličnosti, specifičnosti i razlike u razvoju balkanskih država u razdoblju krize i nestajanja feudalnog društva, kao i u prijelaznom periodu nakon ukidanja feudalnog ustroja u kojem su se zadržali neki njegovi preostaci. Sve te zemlje koje su do kraja XVIII. stoljeća bile u tri države (Austrija, Turska, Venecija), našle su se nakon francuske invazije i okupacije (1805—1815) u samo dvije feudalne, mnogonacionalne i viševjerske monarhije, u Turskoj Carevini i Habsburškoj Monarhiji. Izvan njih postojala je do 1806. samo slobodna Dubrovačka Republika koja je od 1815. zajedno s Dalmacijom i Bokom Kotorskom pripadala austrijskim zemljama. Isto tako, iako pod turskim suverenitetom, te ruskom političkom a često i financijskom pomoći i podrškom postojala je gotovo slobodna Crna Gora.

Sve obrađene balkanske zemlje pisci uvodnog teksta podijelili su u dvije skupine. U prvoj su bile one pod turskom vlašću, posebnim feudalnim sustavom koji se donekle razlikuje od evropskog, pod islamom kao vladajućom religijom i uglavnom pravoslavljem kao konfesijom pokorene raje. To su Rumunjska, Bugarska, Grčka, Srbija, Crna Gora, Bosna i Hercegovina i Albanija. Pod Austrijom i njezinim srednjoevropskim, odnosno jugoistočnoevropskim oblikom feudalizma, s katoličanstvom kao vladajućom religijom, odnosno pravoslavljem kao religijom dijela pokorenih naroda nalazile su se Hrvatska, Vojvodina i Slovenija, te djelomice Rumunjska (Erdelj). Osim Rumunja u oba dijela su se nalazili još Srbi i Hrvati. Prema tome, oslobodilački pokreti navedenih naroda morat će se prije ili kasnije sukobiti s Austrijom ili Turskom, ili s obje, ako računaju i na ujedinjenje, a prirodni oslonac im može biti carska Rusija koja se ističe kao branitelj slavenstva za slavenske narode, odnosno zaštitnik pravoslavlja kad su u pitanju neslavenski Rumunji ili Grci. Proces u kojem će se rješavati sudbina tih naroda, a koji će trajati od mira u Kučuk Kajnardžiju 1774. do balkanskih i prvoga svjetskog rata 1918. nazvan je istočnim pitanjem. Započinjale su ga povremeno Rusija i Austrija,

a čekale i njegovim rezultatima se koristile Engleska, Francuska, Njemačka, pa donekle i Italija.

U početku XIX. stoljeća nije bila na Balkanu ni jedna slobodna država (osim već spomenutih Crne Gore i Dubrovnika) a samo 7 desetljeća kasnije, točnije 1878. postoji na ovom području već 5 nezavisnih država (Rumunjska, Srbija, Bugarska, Grčka i Crna Gora, kojima se 1913. priključuje Albanija). Ustanci Srba i Grka iza kojih stoji jaka Rusija pokrenuli su pravi oslobodilački val koji je završio 1878. u velikoj istočnoj krizi 1875—1878. kad se oslobađa Bugarska i Austro-Ugarska okupira Bosnu i Hercegovinu. Tada svoje zahtjeve ističu i Makedonci u protuturskim ustancima i Albanci u svojoj Prizrenskoj ligi.

S obzirom na veliku ulogu Rusije u tim zbivanjima, koja ima ne samo oslobodilačke, slavensko-pravoslavne namjere, nego i potiskivanje »bolesnika s Bospora«, zauzimanje tog prolaza i Dardanela i konkurencija Englezima na Sredozemlju, opravdan je pokušaj sovjetske historiografije da svome čitateljstvu kritički prezentira ulogu carske Rusije na Balkanskom poluotoku. U tom pogledu su i snage sovjetske historiografije slične interesima carske i slavenofilske politike. Naime, one su jače i koncentriranije na zemlje prve skupine, tj. istočnobalkanske zemlje koje su tradicijski imale bolje veze s Rusijom. Zbog toga su one obrađene opširnije pa ponekad i kvalitetnije. Npr. od hrvatskih zemalja uzete su u obzir Hrvatska, Slavonija, te djelomice Vojna krajina, a vrlo je malo ili nimalo podataka o Dalmaciji, Dubrovniku i Istri, dakle onom dijelu Hrvatske koji je pripadao austrijskim zemljama.

Urednici ističu kako je ova knjiga nastala za potrebe sovjetske historijske znanosti koja »nema radova, posebice onih o nastajanju nacionalnih država na Balkanu u novo doba« (str. 6). Zbog toga su autori preuzeli zadatak da »dadu usporednu povijesnu analizu tih složenih procesa i pojava« (6). Na primjeru ocjene zbivanja iz 1848. pokušat ćemo pokazati kako su to uradili: »Revolucija 1848. u Austrijskoj imperiji likvidirala je feudalno uređenje i velik dio obaveza bio je otkupljen, ali se ipak dio podaničkih daća prema plemstvu sačuvao još desetljećima. To je bio najkрупniji preostatak bivše feudalne epohe koji je u velikoj mjeri djelovao na društveno-političku strukturu države, prije svega u njezinoj istočnoj polovici, u hrvatskim, srpskim i rumunjskim oblastima« (20).

Vladimir I. Frejdzon, historičar iz Moskve i ponajbolji poznavalac hrvatske povijesti novijeg doba u SSSR-u napisao je za ovu knjigu još jedan informativan i pregledan rad o hrvatskoj povijesti od 1790. do početka 70-ih godina XIX. stoljeća iako ga je pisao u vrijeme dok u hrvatskoj historiografiji nisu postojali monografski, sintetski i analitički radovi za neka područja koja bi mu mogla poslužiti kao uzor. Pretpostavljamo da je njegov rad napisan mnogo ranije nego što je štampan, jer autor nije unio brojne rezultate hrvatske historiografije 70-ih i 80-ih godina ovog stoljeća, npr. novije radove J. Šidaka, M. Gross, I. Karamana, M. Despot i drugih. Usprkos ovim napomcnama, članak V. Frejdzona daje osnovne procese političkog i društvenog razvoja u sjevernim predjelima Hrvatske, uglavnom dakle bansku ili civilnu Hrvatsku sa Slavonijom. Šteta što nisu, kako već rekosmo, obrađene sve hrvatske zemlje, kao i osnovni procesi gospodarskog razvoja jer bi tada sovjetski čitaoci dobili cjelovitiju sliku razvoja.

Usprkos nekim primjedbama treba istaknuti da se izvan Jugoslavije samo u SSSR-u smišljeno i sustavno istražuje prošlost jugoslavenskih naroda i da se tako na ruskom jeziku bolje predstavljaju svijetu i naši rezultati. Tomu će, svakako, pridonijeti i ova knjiga. Valja požaliti što ne postoje čvršći institucionalni i pojedinačni kontakti između naših i sovjetskih historičara koji bi donijeli obostranu korist.

Dragutin Pavličević

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

HISTORIJSKI ZBORNİK GOD. XL (1) str. 1—470, Zagreb 1987.

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUS, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK
Ivan KAMPUS

LEKTOR I KOREKTOR
Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Časopis izlazi jednom godišnje

Narudžbe šalžite na adresu:
Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 5000 din.

Izdavanje časopisa sufinancira
Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH

Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — travanj 1988.